

Л. В. Стрільчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Новий збірник наукових праць про українців Холмщини і Підляшшя

Рецензія

Українці Холмщини та Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: Зб. наук. пр. Упоряд. М. М. Кучерепа, Н. Г. Стащенко; за заг. ред. М. М. Кучерепа. – Луцьк: ВАТ “Волин. обл. друк.”; РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 568 с.

Досить складний характер обопільних взаємин між українцями та поляками впродовж багатьох століть зумовив появу у їхньому середовищі взаємних українсько-польських стереотипів, донедавна переважно негативного характеру, всілякі спроби щодо подолання яких, враховуючи сучасний поступ світу до творення єдиного гуманістичного, цивілізаційного суспільства, вперше у досить широких масштабах почали реалізовуватися в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Матеріали, вміщені у збірнику наукових праць “Українці Холмщини та Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків”, є однією зі спроб згладити гострі кути у взаєминах двох сусідніх народів.

Учена рада Волинського національного університету імені Лесі Українки рекомендувала до друку збірник наукових праць “Українці Холмщини та Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків” під загальною науковою редакцією професора, кандидата історичних наук М. М. Кучерепа. Саме завдяки його зусиллям, а також працівників ВАТ “Волинська обласна друкарня” та Редакційно-видавничого відділу “Вежа” (Волинський національний університет імені Лесі Українки) збірник наукових статей побачив світ у травні 2008 р. Рецензентами збірника стали: В. К. Баран – доктор історичних наук, професор Волинського національного університету імені Лесі Українки, та В. В. Вісин – кандидат історичних наук, доцент Луцького національного технічного університету.

Рецензований збірник став спільним дітищем істориків, філологів та політологів. Його авторами стали: п’ять докторів історичних наук із Луцька, Чернівців, Львова та Києва – С. Гаврилюк, В. Колесник, Ю. Макар, С. Макарчик, В. Сергійчук; чотири доктори філологічних наук із Луцька та Івано-Франківська – Г. Аркушин, Л. Бублейник, Л. Оляндер, В. Качкан; один доктор політології – Б. Ярош, а також доктори габілітовані Республіки Польща – О. Вішка, Ч. Гжелак, Р. Дрозд.

Серед дописувачів збірника – тринадцять кандидатів філологічних наук, десять кандидатів історичних, два кандидати політичних та один кандидат педагогічних наук, а також троє старших викладачів вузів, один старший та двоє молодших співробітників наукових установ, двоє аспірантів, четверо краєзнавців. Матеріали для рецензованого збірника підготували також: член національної спілки письменників України І. Павлюк, завідувач відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею Н. Гатальська, начальник відділу інформації та використання документів Державного архіву Волинської області А. Кравчук, головний спеціаліст управління з питань внутрішньої політики Волинської обласної державної адміністрації О. Кравчук, голова Волинського обласного ветеранського громадсько-культурного товариства “Холмщина” М. Онуфрійчук.

Наукові праці згруповані у шість тематичних розділів. Перші два присвячені історичному, політичному, соціально-економічному розвитку Волині, Холмщини і Підляшшя, а також процесам депортацій та переселення, що відбувалися на цих територіях. Третій та четвертий розділи відтворюють релігійне, церковне, громадське і національне життя, розвиток шкільництва та освіти, особливості формування та збереження духовної і матеріальної культури, охорони пам’яток. Два останні розділи збірника наукових праць охоплюють проблеми літературного процесу на Холмщині, Підляшші, а також висвітлюють розвиток преси і української мови.

Вдаючися до більш детального аналізу матеріалів, уміщених у першому розділі рецензованого збірника, слід насамперед зауважити, що він є найоб’ємнішим і включає тринадцять наукових

статей, авторами яких є: Г. Вишнеvsька, М. Демчук, О. Мазур, С. Макарчик, О. Корецька, І. Пусько, М. Кучерепа, О. Півень, В. Тютюн, О. Вішка, Ю. Макар, Ч. Гжелак. Усі матеріали, що увійшли до розділу, присвячені історичному, політичному та соціально-економічному розвитку Холмщини і Підляшшя у досить широкий хронологічний період: від часів Данила Галицького і до початку ХХІ ст. Проте найбільша кількість досліджень стосується все-таки міжвоєнного періоду: української холмсько-підляської проблеми у міжнародних відносинах у першій половині ХХ ст.; української еміграції на Холмщині та Підляшші у 1920–1939 р.; Волині і Холмщини у виборах до парламенту Другої Речі Посполитої; етнодемографічних зривів у складі українського населення Холмщини та Підляшшя першої половини ХХ ст. і т. д.

Публікації другого розділу головним чином присвячені депортації, переселенням та розселенням українців на Холмщині та Підляшші на заключному етапі Другої світової війни та після її завершення. Історія засвідчує, що депортація є однією з найтрагічніших сторінок у долі кожного народу. До сьогодення не стерлася в пам'яті українців та поляків акція переселення у 1944–1948 рр., яка додалася до конфронтації сусідніх народів у післявоєнний період. Висвітленню причин, особливостей, характеру та наслідків цього складного процесу присвячені статті М. Онуфрійчука, Р. Давидюк, Д. Салюк, О. Ленартовича, Д. Перси, Г. Бухала, Б. Яроша, В. Макара, Р. Дрозди, І. Цепенди.

Проблема політичних репресій тоталітарних режимів, у тому числі сталінського, незважаючи на чималу кількість публікацій, які побачили світ останнім часом, залишається актуальною для українських істориків та політологів. Вона має велике науково-теоретичне значення, адже репресії так чи інакше впливали на долі мільйонів людей, тому природним є прагнення дослідників проаналізувати сутність репресивної політики з урахуванням особливостей її проявів у різних державах, дати їй об'єктивну оцінку. Радянський тоталітарний режим, утверджуючи після Другої світової війни напів-тоталітарні режими в підконтрольних країнах, підпорядковував собі їх силові структури. Будь-які самостійні дії прокомуністичних урядів жорстоко каралися Москвою. Без згоди радянського керівництва неможливі були б масштабні політичні акції, у тому числі й горезвісна депортаційна акція “Вісла”. На цю обставину вказують більшість українських дослідників, розвивають цю думку у своїх статтях Б. Ярош, Й. Надольський, О. Кравчук, В. Макар, О. Колянчук.

Третій розділ “Релігія і церква, шкільництво і освіта, громадське і національне життя” представлений статтями В. Шеретюка, М. Горного, З. Пахолок, Л. Галухи, Г. Левчук-Вишнеvsької, М. Світухи, І. Лопушинського, І. Пуська, В. Сергійчика, В. Рогового, В. Колесника, Р. Висоцького, Л. Понедельник.

Міжконфесійні проблеми Холмщини і Підляшшя в контексті російсько-польських політичних відносин ХVІІІ ст. у своїй статті розглядає кандидат історичних наук, доцент В. Шеретюк. Проблематику розвитку та утисків православ'я на Холмщині та Підляшші у ХІХ – на початку ХХ ст. продовжують Л. Галуха, М. Горний, Г. Левчук-Вишнеvsька.

Досліджуючи тему українського шкільництва на Холмщині та Підляшші, доктор історичних наук, професор В. Колесник у своїй статті зазначає, що, незважаючи на складні, напружені між-національні відносини, українська інтелігенція Холмщини і Підляшшя вела вперту боротьбу за національну школу. Громадські освітні організації та їх активісти, рятуючи українську школу, стали жертвою польської державної політики щодо українських громадських об'єднань. Наприкінці 20–30-х р. їхня діяльність визначалася органами поліції як антидержавна, а це означало тотальний наступ на патріотично налаштовану українську інтелігенцію аж до повного її винищення.

Українському шкільництву, боротьбі за відродження та утвердження рідної мови на етнічних українських територіях Холмщини та Підляшшя присвячені також статті І. Лопушинського, І. Пуська, В. Сергійчика, В. Рогового, Р. Висоцького, Л. Понедельник.

Четвертий розділ збірника наукових праць відкриває стаття доктора історичних наук, професора С. Гаврилюк, присвячена еволюції українсько-польських стереотипів упродовж ХІХ – початку ХХ ст. на прикладі Волині, Холмщини та Підляшшя. Авторка зазначає, що для подолання історично сформованих стереотипів, враховуючи уроки минулого, варто пам'ятати, що помітний внесок в еволюцію цих стереотипів зробили соціально-економічні, політичні, національно-релігійні та культурні фактори життя українського і польського населення на правобережних етнічних україн-

ських землях упродовж XIX – початку XX ст. Це особливо яскраво проявилось на теренах Волині, Холмщини і Підляшшя – територій, які тривалий час входили до складу І Речі Посполитої, а пізніше перейшли до складу Російської імперії. Після зміни державної приналежності згаданих земель, раніше сформовані стереотипи не лише давалися взнаки, але й переживали певну еволюцію.

Дописувачами четвертого розділу стали також М. Хмелюк, Л. Семенюк, О. Ременяка, Б. Мартинюк, Г. Виноградська, Н. Гатальська, А. Кравчук – їх наукові статті присвячені самотності духовної та матеріальної культури, проблемі збереження пам'яток.

Аналітичний зріз п'ятого розділу дозволяє зробити висновок, що літературний процес та розвиток преси на Волині, Холмщині та Підляшші має досить багатогранний і яскравий образ. Це підтверджують статті В. Качкана, О. Яблонської, М. Онуфрійчука, Н. Сташенко, М. Міханько, О. Панкевич, Г. Кузнєцової, Л. Оляндер, І. Павлюка, С. Кравченко.

Хронологічний діапазон рецензованого розділу досить широкий і включає в себе характеристику літературознавчих концепцій М. Грушевського (В. Качкан, О. Яблонська), літературних діячів міжвоєнного періоду, другої половини XX століття і завершується рецензією роману Й. Струцюка “Стохід” (Л. Оляндер).

Хотілось би зацентувати увагу на статті І. Павлюка “Україномовна преса Холмщини та Підляшшя 1917–1939 рр., її завдання і найважливіші риси”. У відкритих на початку 90-х років XX ст. книгозховищах, архівах міститься чимало наукової, науково-популярної, художньої літератури на історичні теми як радянської, так і еміграційної, іншомовної, виданої тепер, у часи незалежності. А преса як матеріал архівний (довгий час недоступний для масового користування) – чи не найоб'єктивніше джерело інформації про всі сфери суспільного життя: політичну, економічну, духовну, – зазначає І. Павлюк. Саме характеристиці преси, тематиці, що піднімалася у ній, і присвячена стаття науковця, члена Національної спілки письменників України. Згадане дослідження розкриває особливості розвитку легальної української преси: відносно демократичний стан української преси під Польщею 1917–1939 рр. і абсолютно цензурований “під німцями” (1914–1944 рр.).

Заключний шостий розділ “Розвиток української мови на Холмщині й Підляшші” представлений статтями Г. Вишневської, Г. Аркушина, Л. Бублейник, А. Мединської, Г. Каращук.

Жодним чином не применшуючи вагомості наукових доробок авторів шостого розділу, хотілося б виділити статтю Г. Аркушина “Про статус підляських говірок”. Дослідження побудовано на порівнянні говірок різних національних та етнічних груп, які населяли території Підляшшя і до нині там проживають. У мовознавчій літературі по-різному кваліфіковано говірки Підляшшя, яке у складі Республіки Польща: то їх усіх відносять до білоруської, а то, рідше, до української мови; самі ж поляки частіше називають їх просто слов'янськими чи руськими, – зазначає автор. Він же приходить до такого висновку, що епіцентром західнополіського діалекту є волинсько-поліські говірки, оскільки вони не зазнали таких порушень, як на окраїнах – на Берестейщині та Підляшші; саме волинськополіські говірки є носієм діалектично-генетичної пам'яті про західнополіський говір.

Збірник наукових праць “Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля. Духовна і матеріальна культура впродовж віків” включає в себе ряд цікавих фотографій, котрі ілюструють роботу конференції, засідання круглих столів, роботу секцій. Не менш цікавими є додатки, у яких розміщено вітальні листи владних структур учасникам конференції, опубліковано “Ухвалу першої Міжнародної наукової конференції «Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля. Духовна і матеріальна культура впродовж віків»”. Завершує рецензоване видання інформаційна довідка про авторів збірника.

Теоретичне та практичне значення опублікованих матеріалів визначається новизною і полягає у можливості їхнього широкого застосування в наукових, навчальних та практичних цілях. Збірник буде цікавий для істориків, політологів, філологів, мистецтвознавців і власне для всіх тих, хто цікавиться історією Холмщини, Підляшшя, українського народу взагалі.